

ЧАСТ ОТ КОЛЕКТИВНА НАХОДКА С ТАЛЕРИ ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XVIII – ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК, НАМЕРЕНА В РАЙОНА НА СЕЛО СВЕТОВРАЧЕНЕ, СОФИЙСКО

Владимир ПЕНЧЕВ

*Национален исторически музей, ул. „Витошко лале“ № 16, София 1618, България;
vl.m.penchev@gmail.com*

ABSTRACT

A portion of a hoard consisting of 59 silver thalers discovered in the lands of the village of Svetovrachene near Sofia is published here. The coins are housed in the numismatic depot of the National History Museum – Sofia. They are of two types. The first represents convention thalers of the Habsburg emperors Maria Theresia, Franc II and Francisc I (a total of 38 pieces), as well as one piece each of the Duke Maximilian III Joseph of Bavaria and king Frederick Augustus I of Saxony. The second comprises thalers (coins of 8 reales), the so-called columnarios of the Spanish kings Charles III, Charles IV, and Ferdinand VII struck in the Spanish possessions in America – Mexico, Bolivia and Peru.

These two types of thalers were the most widespread Western silver coins of a high denomination in money circulation in the Bulgarian lands from the second half of the 18th – the first half of the 19th c. As attested in the written sources, they circulated freely in the markets of the Ottoman Empire and were willingly accepted as a means of payment by the local population. That was due to their fine manufacture and the high purity of the silver alloys from which they were made. Thus, they contrasted with the “domestic” Ottoman silver coins and therefore, they were preferred for hoarding.

Keywords: Village of Svetovrachene; Sofia; thalers; 18th – 19th c.

През шестдесетте години на XX в. при неизяснени обстоятелства в землището на село Световрачене, Софийско, е било открито едно значително по обем съкровище със сребърни западни монети от голям номинал (талери) от втората половина на XVIII в. – първите десетилетия на XIX в. (Юркова 1985, 63). Както обик-

новено става в такива случаи, намервачите разделили помежду си монетите, без да съобщят на властите за намирането им. През 1981 и 1982 г. на четири пъти от различни лица Националният исторически музей – София придоби 59 монети от състава на това съкровище. Те са заведени в основния нумизматичен фонд на музея под инвентарни №№ 13995 – 14010; 15215 – 15228; 18280 – 18290 и 21663 – 21680. Описанието на въпросните 59 монети даваме в следния

КАТАЛОГ

ХАБСБУРГСКА ИМПЕРИЯ

Императрица Мария Терезия (1740 – 1780)

Талер, отсечен в град Брюксел в Австрийска Нидерландия (днешна Белгия), с дата 1764 г. – 1 брой

1. Лице: MAR. THERESIA. D: G. R. IMP. GERM. HUNG. BOH. REG. Два скиптъра, кръстосани във формата на буквата Х. В полетата между раменете им – четири корони. Горے – малко изображение на човешка глава, насреща.
Опако: ARCH. AUST. DUX. BURG. BRAB. COM. FLAND. 1764. Коронован двуглав орел с разперени криле, насреща. На гърдите му има голям щит с гербове. По гурта има надпис: IUSTITIA / ET / CLEMENTIA.
 Сребро. Д. 40 мм. Т. 29.05 г (табло I. 1).

Талери, отсечени по повод смъртта на Мария Терезия, с дата 1780 г., общо 12 броя
Отсечени в град Виена – 7 броя

2. Лице: M. THERESIA. D. G. / R. IMP. HU. BO. REG. Бюст на императрицата, с диадема и забулена глава, надясно.
Опако: ARCHID. AUST. DUX. / BURG. CO. TYR. 1780. След надписа са изобразени два малки скиптъра, кръстосани във формата на буквата Х. Коронован двуглав орел с разперени криле, насреща. На гърдите му има коронован щит с гербове, в центъра на който има малък коронован щит с герба на Австрия. Долу, от двете страни на опашката на орела – инициалите I.G. / F.A. По гурта има надпис: IUSTITIA / ET / CLEMENTIA.
 Сребро. Д. 40 мм. Т. 28.00 г (табло I. 2).
3. Като при № 2.
 Сребро. Д. 39 – 40 мм. Т. 27.91 г (табло I. 3).
4. Като при № 2.
 Сребро. Д. 39 мм. Т. 27.91 г (табло I. 4).
5. Като при № 2.
 Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.90 г (табло II. 5).
6. Като при № 2.
 Сребро. Д. 39 – 40 мм. Т. 27.82 г (табло II. 6).
7. Като при № 2.
 Сребро. Д. 39 – 40 мм. Т. 27.80 г (табло II. 7).
8. Като при № 2.
 Сребро. Д. 39 – 41 мм. Т. 26.83 г (табло II. 8).

Отсечени в град Карлсбург – 5 броя

9. Изображенията и надписите са като при № 2, но инициалите върху опакоето, от двете страни на опашката на орела, са А.Н. / G.S.

Сребро. Д. 39 – 40 мм. Т. 27.89 г (**табло III. 9**).

10. Като при № 9.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.58 г (**табло III. 10**).

11. Като при № 9.

Сребро. Д. 39 – 40 мм. Т. 27.43 г (**табло III. 11**).

12. Като при № 9.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.18 г (**табло III. 12**).

13. Като при № 9.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.04 г (**табло IV. 13**).

**Талери, отсечени по повод смъртта на Мария Терезия, с дата 1780 г.,
но всъщност отсечени след тази дата, в град Виена – общо 12 броя**

14. Изображенията и надписите са като при № 2, но върху лицевата страна, под бюста на императрицата, има буквите S. F. Върху обратната страна няма инициали.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 28.05 г (**табло IV. 14**).

15. Като при № 14.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 28.03 г (**табло IV. 15**).

16. Като при № 14.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 28.02 г (**табло IV. 16**).

17. Като при № 14.

Сребро. Д. 40 – 41 мм. Т. 27.98 г (**табло V. 17**).

18. Като при № 14.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.97 г (**табло V. 18**).

19. Като при № 14.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.96 г (**табло V. 19**).

20. Като при № 14.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.92 г (**табло V. 20**).

21. Като при № 14.

Сребро. Д. 40 – 41 мм. Т. 27.91 г (**табло VI. 21**).

22. Като при № 14.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 27.88 г (**табло VI. 22**).

23. Като при № 14.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.87 г (**табло VI. 23**).

24. Като при № 14.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 27.87 г (**табло VI. 24**).

25. Като при № 14.

Сребро. Д. 39 – 40 мм. Т. 27.75 г (**табло VII. 25**).

Император Франц II (1792 – 1806)

Талери – общо 6 броя

Отсечени в град Виена – общо 3 броя

С дата 1796 г. – 1 брой

26. Лице: FRANC. II. D. G. R. I. S. A. GER. HIE. HVN. BON. REX. Бюст на императора, с лавров венец, надясно. Под бюста – буквата А (знакът на монетарницата във Виена).

Опако: ARCH. AVST. DVX. BVRG. LOTH. BRAB. COM. FLAND. 1796. Два скиптъра, кръстосани във формата на буквата Х. В полетата, между раменете

им – три корони и висулката на ордена на „Златното руно“. По гурта има надпис: LEGE / ET / FIDE.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 29.39 г (табло VII. 26).

С дата 1806 г. – 2 броя

27. Лице: FRANCISCVS II. D. G. ROM. ET HAER. AVST. IMP. Бюст на императора, с лавров венец, надясно. Под бюста – буквата А (знакът на монетарницата във Виена).

Опako: GERM. HVN. BOH. REX. A. A. / D. LOTH. VEN. SAL. 1806. Коронован двуглав орел с разперени криле, насреща. На гърдите му има коронован щит с герба на Австрия. Около този щит е обрамчена огърлицата на ордена на „Златното руно“. По гурта има надпис LEGE / ET / FIDE.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.84 г (табло VII. 27).

28. Като при № 27.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.53 г (табло VII. 28).

Отсечен в град Кремниц, с дата 1797 г. – 1 брой

29. Изображенията и надписите са като при № 26, датата е 1797 г., а знакът на монетарницата – върху лицевата страна, под бюста на императора, е буквата В. Сребро. Д. 40 мм. Т. 29.22 г (табло VIII. 29).

Отсечен в град Прага, с дата 1796 г. – 1 брой

30. Изображенията и надписите са като при № 26, но датата е 1796 г., а знакът на монетарницата – върху лицевата страна, под бюста на императора, е буквата С. Сребро. Д. 40 мм. Т. 29.44 г (табло VIII. 30).

Отсечен в град Милано, с дата 1795 г. – 1 брой

31. Изображенията и надписите са като при № 26, но датата е 1795 г., а знакът на монетарницата – върху лицевата страна, под бюста на императора, е буквата М. Името на императора, върху лицевата страна, е изписано FRANCISC II, а не FRANC. II.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 29.40 г (табло VIII. 31).

Император Франциск I (1806 – 1835)

Талери – общо 7 броя

Отсечени в град Виена – общо 4 броя

С дата 1811 г. – 1 брой

32. Лице: FRANCISCVS I: D: G: AVSTRIAE IMPERATOR. Бюст на императора с лавров венец, надясно. Под бюста – буквата А (знакът на монетарницата във Виена).

Опako: HVN: BOH: GAL: REX. A: A: / LO: WI: ET IN FR: DVX. 1811. Коронован двуглав орел с разперени криле, насреща. На гърдите му има щит с гербове. Около този щит е обрамчена огърлицата на ордена на „Златното руно“. По гурта има надпис: IVSTITIA / REGN. / FVNDAMENTVM.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.99 г (табло VIII. 32).

С дата 1814 г. – 1 брой

33. Като при № 32, но датата е 1814 г.
Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.98 г (**табло IX. 33**).

С дата 1821 г. – 2 броя

34. Лице: FRANCISCVS I. D. G. AVSTRIAE IMPERATOR. Бюст на императора с лавров венец, надясно. Под бюста – буквата А (знакът на монетарницата във Виена).

Опако: HVN. BON. LOMB. ET VEN. / GAL. LOD. IL. REX. A. A. 1821. Коронован двуглав орел с разперени криле, насреща. На гърдите му има щит с гербове. Около този щит е оброчена огърлицата на ордена на „Златното руно“. По гурта има надпис: IVSTITIA / REGN. / FVNDAMENTVM.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.98 г (**табло IX. 34**).

35. Като при № 34.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.97 г (**табло IX. 35**).

Отсечен в град Кремниц, с дата 1818 г. – 1 брой

36. Изображенията и надписите са като при № 34, но датата е 1818 г., а знакът на монетарницата, върху лицевата страна, под бюста на императора, е буквата В.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.99 г (**табло IX. 36**).

Отсечен в град Прага, с дата 1811 г. – 1 брой

37. Изображенията и надписите са като при № 32, датата е 1811 г., а знакът на монетарницата, върху лицевата страна, под бюста на императора, е буквата С.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 27.81 г (**табло X. 37**).

Отсечен в град Карлсбург, с дата 1822 г. – 1 брой

38. Изображенията и надписите са като при № 34, но датата е 1822 г., а знакът на монетарницата, върху лицевата страна, под бюста на императора, е буквата Е.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 28.04 г (**табло X. 38**).

ХЕРЦОГСТВО БАВАРИЯ

Херцог Максимилиан III Йосиф (1745 – 1777)

Талер, отсечен в град Амберг, с дата 1770 г. – 1 брой

39. Лице: D. G. MAX. IOS. U. B. / D. S. R. I. A. & EL. L. L. Бюст на херцога, с перука, надясно. Под бюста – инициалът на монетарницата, буквата А.

Опако: PATRONA / BAVARIAE / 1770. Богородица, с нимб и корона, седнала върху облак, насреща. Под краката ѝ има полумесец. С дясната си ръка държи скиптр, опрян на дясното ѝ рамо, а с лявата – придържа в скута си Младенеца Христос. Около изображението има лъчисто сияние. По гурта има надпис: IN / DEO / CONSILIVM.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.75 г (**табло X. 39**).

КРАЛСТВО САКСОНИЯ**Крал Фридрих Август I (1806 – 1827)****Талер, отсечен в град Дрезден, с дата 1808 г. – 1 брой**

40. Лице: FRID. AVGVST. D. G. REX SAXONIAE. Бюст на краля, с перука, надясно.

Опако: ZEHN EINE FEINE MARC. 1808. Коронован овален щит с герба на Саксония, насреща. Около щита – две кръстосани клонки. Под щита – инициалите S.G.H.

Сребро. Д. 40 мм. Т. 27.43 г (табло X. 40).

КРАЛСТВО ИСПАНИЯ**Крал Карлос III (1760 – 1789)****Талери (монети от 8 реала) – общо 3 броя****Отсечени в град Мексико – 2 броя****С дата 1777 г. – 1 брой**

41. Лице: CAROLUS. III. / DEI. GRATIA. / 1777. Бюст на краля, с лавров венец, броня и мантия, надясно.

Опако: .HISPAN. ET IND. REX. Мо. 8R. F. M. Коронован щит с герба на Испания, насреща. От двете му страни има по една колона, обвита с лента. Върху лентите има надпис: PLUS / ULTRA.

Сребро. Д. 37 мм. Т. 26.70 г (табло XI. 41).

С дата 1783 г. – 1 брой

42. Изображенията и надписите са като при № 41, но двете букви в края на надписа, върху опакото, са не F. M., а са F. F. Датата е 1783 г.

Сребро. Д. 38 мм. Т. 26.51 г (табло XI. 42).

Отсечен в град Лима, Перу, с дата 1783 г. – 1 брой

43. Изображенията и надписите са като при № 41, но монограмът на монетарницата, върху опакото, е съставен не от буквите Мо, а от буквите LME в лигатура. Двете букви в края на надписа върху опакото не са F. M., а M. I.

Сребро. Д. 38 мм. Т. 26.77 г (табло XI. 43).

Крал Карлос IV (1789 – 1808)**Талери (монети от 8 реала) – общо 10 броя****Отсечени в град Мексико – 6 броя****С дата 1796 г. – 1 брой**

44. Лице: CAROLUS. IIII. / DEI. GRATIA. / 1796. Бюст на краля, с лавров венец, броня и мантия, надясно.

Опако: HISPAN. ET IND. REX. Мо. 8R. F. M. Коронован щит с герба на Испания, насреща. От двете му страни има по една колона, обвита с лента. Върху лентите има надпис: PLUS / ULTRA.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.87 г (табло XI. 44).

С дата 1797 г. – 1 брой

45. Изображенията и надписите са като при № 44, но датата е 1797 г.
Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.74 г (**табло XII. 45**).

С дата 1799 г. – 1 брой

46. Изображенията и надписите са като при № 44, но датата е 1799 г.
Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.78 г (**табло XII. 46**).

С дата 1803 г. – 1 брой

47. Изображенията и надписите са като при № 44, но последните две букви от надписа върху опакото не са F. M., а F. T. Датата е 1803 г.
Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.43 г (**табло XII. 47**).

С дата 1804 г. – 2 броя

48. Изображенията и надписите са като при № 44, но последните две букви от надписа върху опакото са не F. M., а са T. H. Датата е 1804 г.
Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.93 г (**табло XII. 48**).

49. Изображенията и надписите са като при № 48.
Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.82 г (**табло XIII. 49**).

Отсечени в град Потоси, Боливия – общо 2 броя

С дата 1792 г. – 1 брой

50. Изображенията и надписите са като при № 44, но монограмът на монетарницата, върху опакото, е съставен не от буквите Мо, а от буквите PTS, които са в лигатура. Последните две букви от надписа върху опакото са не F. M., а са P. R. Датата е 1792 г.
Сребро. Д. 40 мм. Т. 26.99 г (**табло XIII. 50**).

С дата 1796 г. – 1 брой

51. Изображенията и надписите са като при № 44, но монограмът на монетарницата, върху опакото, е съставен не от буквите Мо, а от буквите PTS, които са в лигатура. Последните две букви от надписа върху опакото не са F. M., а P. R. Датата е 1796 г.
Сребро. Д. 40 мм. Т. 26.70 г (**табло XIII. 51**).

Отсечени в град Лима, Перу – общо 2 броя

С дата 1806 г. – 1 брой

52. Изображенията и надписите са като при № 44, но монограмът на монетарницата, върху опакото, е съставен не от буквите Мо, а от буквите LMAE, които са в лигатура. Последните две букви от надписа върху опакото не са F. M., а J. P. Датата е 1806 г.
Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.96 г (**табло XIII. 52**).

С дата 1808 г. – 1 брой

53. Изображенията и надписите са като при № 52, но датата е 1808 г.
Сребро. Д. 38 мм. Т. 26.97 г (**табло XIV. 53**).

Крал Фердинанд VII (1808 – 1833)

Талери (монети от 8 реала), отсечени в град Мексико – общо 6 броя

С дата 1809 г. – 3 броя

54. Лице: FERDIN. VII. / DEI. GRATIA / .1809. Бюст на краля, с лавров венец, броня и мантия, надясно.

Опако: HISPAN. ET IND. REX. Мо. 8R. Н. J. Коронован щит с герба на Испания, насреща. От двете му страни има по една колона, обвита с лента. Върху лентите има надпис: PLUS / ULTRA.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.84 г (**табло XIV. 54**).

55. Изображенията и надписите са като при № 54, но последните две букви от надписа върху опакото са не Н. J., а са Т. Н.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.81 г (**табло XIV. 55**).

56. Изображенията и надписите са като при № 55.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.81 г (**табло XIV. 56**).

С дата 1810 г. – 1 брой

57. Изображенията и надписите са като при № 54, но датата е 1810 г.
Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.77 г (**табло XV. 57**).

С дата 1820 г. – 1 брой

58. Изображенията и надписите са като при № 54, но последните две букви от надписа върху опакото са не Н. J., а са J. J. Датата е 1820 г.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.84 г (**табло XV. 58**).

С дата 1821 г. – 1 брой

59. Изображенията и надписите са като при № 54, но последните две букви от надписа върху опакото са не Н. J., а са J. J. Датата е 1821 г.

Сребро. Д. 39 мм. Т. 26.78 г (**табло XV. 59**).

Най-късните монети, влизащи в състава на публикуваната понастоящем част от колективна находка от село Световрачене, Софийско, са с дати 1821 и 1822 г. (№№ 34; 38 и 59 в каталога на настоящата публикация). Следователно съкровището е било укри-то някъде в края на двадесетте – началото на тридесетте години на XIX в., най-вероятно по време на руско-турската война 1828 – 1829 г. или непосредствено след нея.

Най-голяма част от находката несъмнено са съставлявали талерите на Хабсбургската империя. От публикуваните тук 59 екзем-пляра те са общо 38. От средата на XVIII в. насетне за финансо-вите власти в Хабсбургската империя сребърните талерови моне-

ти и техните подразделения станали вече важна държавна стока. Във Виена през 1752 г. била създадена т.нар. „Талер-Фершлайс-Дирекцион“, чието предназначение било да контролира износа на тази „стока“ в чужбина, така че въпросната дейност да носи максимална печалба на държавата (Панова 1991, 3 – 4). От тази дирекция например фирмата „Йохан фон Фрииз и компания“ получила патент за износ на австрийски талерови монети в Ориента и за периода от 1752 – 1776 г. изнесла там около 20 милиона талера на Мария Терезия (Панова 1991, 4).

Големи количества хабсбургски сребърни монети били внасяни в Османската империя и от различни други едри и по-дребни частни търговци, които ги употребявали главно за закупуване на евтини суровини от балканските, азиатските и африканските ѝ владения. Въпросните монети, преди всичко тези от голям номинал – талерите, са били охотно приемани като платежно средство както от християнското, така и от мюсюлманското население на тази държава. Това се дължало на добрата им изработка и на голямата чистота на сребърната сплав, от която те били отсичани.

През втората половина на XVIII – първите десетилетия на XIX в. чистотата на сплавта, от която се изработвали османските сребърни монети, постепенно, но неотклонно се влошавала. Този процес се засилил особено през последната четвърт на XVIII – началото на XIX в. по време на кърджалийските размирици, които разтърсили из основи Османската империя. Тогава сребърният турски грош и неговите подразделения и мултипликации достигнали до бедствено състояние по отношение на реалната си стойност (Панова 1991, 14). Съвременниците коментирали, че *османската монета грош е станала за присмех* (Панова 1991, 14). Поради тази причина населението на турските провинции масово се старяло, доколкото това е възможно, да избягва сребърните монети на османските султани и да събира спестяванията си в западни монети. Ярък пример в това отношение е съставът на публикуваната понастоящем част от монетно съкровище от с. Световрачене. Процъфтявала спекула със западни монети, която носела големи печалби. Както пише един търговец от град Крайова, през онези смутни времена *„сафафлъкът с карагрош и цванц е по на сметка, отколкото стоката, докафвана от Турция..., с много разходи и рискове“* (Панова 1991, 16).

В паричната система на Хабсбургската империя и през XVIII в. основният сребърен номинал продължавал да бъде талерът. През 1750 г. в Австрия била извършена монетна реформа. Бил въведен нов вид талер, чието теоретично тегло било от 28.06 г, а чистотата на сребърната му сплав – 83.33%. т.е. този талер съдържал 23.39 г чисто сребро. През 1753 г. била сключена монетна конвенция между Австрия и Бавария, по силата на която този талер и неговите

подразделения били въведени и в монетното производство на Бавария. До 1760 г. въпросната конвенция е била възприета и от повечето германски държавици в Южна и Западна Германия, а в 1763 г. и от Саксония (Фенглер, Гироу, Унгер 1982, 117). Новият талер получил названието „конвенционален талер“. Конвенционални талери са всичките 38 хабсбургски талера, както и двата талера на Бавария и Саксония, публикувани понастоящем.

Талерите на Мария Терезия придобили изключителна популярност в Леванта. Това се отнася особено за тези от тях, които били от възпоменателната емисия, отсечена през 1780 г. по повод смъртта на императрицата (№№ 2 – 13 в каталога). Големи количества талери, възпроизвеждащи въпросната емисия от 1780 г., били сечени в Австрия и дълги години след тази дата – през последните две десетилетия на XVIII в. и през XIX в. За да се отличават от екземплярите на оригиналната емисия от 1780 г., тези подражателни монети имат върху лицевата си страна, под бюстовото изображение на Мария Терезия, буквите SF (№№ 14 – 25 в каталога). Иначе по всички свои белези, включително и размерите, теглото и чистотата на сребърната си сплав, те са напълно еднакви с първообразните монети, отсечени през 1780 г. Тази огромна маса талери с името и изображение на Мария Терезия и с фиктивната дата 1780 г. била предназначена главно за разпространение в Леванта, където съставлявала значителна част от циркуляционната среда. Затова тези монети са известни с популярното название „левантийски талери“ (Фенглер, Гироу, Унгер 1982, 130).

През втората половина на XVIII в. на Балканите се разпространяват и известни количества талери на Мария Терезия, сечени в Австрийска Нидерландия (днешна Белгия) (№ 1 в каталога). При тях върху едната им страна са изобразени два скиптѐра, кръстосани под формата на буквата Х. Поради това, че в полетата между раменете на тези скиптри са представени четири корони, тези талери са се наричали „кроненталери“ (Винавер 1970, 305). На Балканите тези монети са получили народното название „кръсташи“ („кръстачи“) поради изображението на двата скиптѐра, кръстосани под формата на буквата Х (Винавер 1970, 306).

Втората половина на XVIII в. и първата половина на XIX в. са столетието, през което хабсбургските конвенционални талери (и техните подразделения) са доминирали категорично сред чуждестранните сребърни монети, участващи в състава на циркуляционната среда в Османската империя (Винавер 1970, 278), включително и в българските земи. Така например според германски икономически източници за 32 години (между 1741 – 1773 г.), т.е. още преди големия „бум“ на левантийските талери, от Австрия в Турция били внесени най-малко 107 милиона талера

(Винавер 1970, 266 – 267, заб. 94). Османските финансови власти не са се противопоставяли на този наплив на хабсбургски сребърни монети в своята държава, тъй като и те са извличали значителна изгода от това. При събирането на данъчните и други плащания от населението те са приемали тези монети по официалния им курс, който, разбира се, е бил доста занижен в сравнение с реалния им пазарен курс. След това значителна част от събраните по този начин в държавната хазна хабсбургски (и други чуждестранни) сребърни монети са били претопявани и използвани за насичането на сребърни турски монети (от сребро с влошено качество) (Винавер 1970, 262).

През този период, втората половина на XVIII – първата половина на XIX в., основните монетни единици в Османската империя са били турският сребърен грош и парата (1 грош = 40 пари = 120 аспри). Почти всичко в тази държава – данъци, цени, заплати и т.н., се пресмятало в грошове и в пари. В тези основни османски монетни единици са се пресмятали и стойностите на чуждестранните монети, участващи в местната монетна циркулационна среда (Винавер 1970, 262 – 263).

Османската империя започва да сече свои собствени талерови монети (грошове, гуруши) едва в края на XVII в. от времето на султан Сюлейман II (1687 – 1691) насетне. Но тъй като турските грошове постепенно са влошавали качеството на сребърната си сплав, стойността им по отношение на западните талери е спадала с течение на времето. В средата на XVIII в. един османски грош вече е бил равностоен само на около половин талер (Винавер 1970, 268 и 277). През втората половина на XVIII в. конвенционалните талери дълго време са имали курс в пределите на Османската империя по около 2 турски гроша (Винавер 1970, 290). Но след катастрофалната за Турция война с Русия (1768 – 1774) османските сребърни монети започнали силно да влошават своето качество (Винавер 1970, 279 – 280), тъй като, за да покриват непрекъснато нарастващия бюджетен дефицит, финансовите власти нееднократно прибегвали до това старо и изпитано средство (Винавер 1970, 288). За 1788 г. е отбелязано, че турските грошове вече са наполовина от сребро и наполовина от мед, а през 1790 г. сребърното им съдържание спаднало на 40% (Винавер 1970, 288). Същевременно спадало и теглото им. Докато в началото на XVIII в. (1719 г.) то било около 26.60 г, през 1792 г. вече било около 12.80 г (Винавер 1970, 288). По времето на султан Селим III (1789 – 1807) османските сребърни монети били вече толкова лошокачествени, че се стигнало до парадоксалната ситуация фалшивите грошове, изработвани от частни лица фалшификатори да бъдат от по-добра сребърна сплав, отколкото официалните държавни монети (Винавер 1970, 289).

Ситуацията се влошила още повече през царуването на султан Махмуд II (1808 – 1839). Тогава чистотата на сребърната сплав на османските сребърни монети била също твърде ниска (40 – 50%), а теглата им непрекъснато спадали. Така например през 1808 – 1809 г. грошът тежал около 12 г; през 1810 – 1821 г. – около 9 г; през 1821 – 1828 г. – около 6 г; през 1828 – 1832 г. – около 3 г; през 1833 – 1839 г. – около 2 г.

Както споменахме по-горе, в средата на XVIII в. един конвенционален талер е струвал около 2 османски гроша (т.е. 80 пари). Това положение се запазило дълго време – за около три десетилетия. Но от осемдесетте години на XVIII в. насетне стойността на конвенционалния талер, изразена в турски сребърни монети (грошове и пари), започнала доста бързо да нараства. Така например през 1784 г. един конвенционален талер струвал около 90 – 100 пари (т.е. около 2.25 гроша) (Винавер 1970, 319). А към края на деветдесетте години на XVIII в. – първото десетилетие на XIX в. той вече струвал над 5 гроша (т.е. над 200 пари) (Винавер 1970, 290).

През второто десетилетие на XIX в. конвенционалният талер струвал около 6 гроша (240 пари). А през третото десетилетие на XIX в. докъм 1828 г. той струвал вече по около 7 гроша (280 пари) (Чужди пътеписи 1981, 199). Рязко поскъпване отбелязал конвенционалният талер през периода 1828 – 1832 г., когато в резултат на военновременните трудности турският грош се обезценил два пъти. Тогава конвенционалният талер достигнал до стойност от около 14 гроша за брой.

Несъмнено след сребърните монети на хабсбургските императори най-разпространените чуждестранни сребърни монети в циркулационната среда в пределите на Османската империя през втората половина на XVIII в. – първата половина на XIX в. са били осемреаловите талерови монети на Испанското кралство (№№ 41 – 59 в каталога). Това са т.нар. „колонати“ (Фенглер, Гироу, Унгер 1982, 117; 211). Названието си са получили от изображенията на две колони (Херкулесовите стълбове), представени от двете страни на коронования щит с герба на Испания върху обратните им страни. В пределите на Османската империя този вид талери са били наричани „диреклии“ (от турската дума дирек – колона, стълб). Повечето от тях са били сечени в американските територии на Испанското кралство – Мексико, Боливия, Перу.

През XVIII в. сред западноевропейските страни, развивали активна търговска дейност в Леванта, в това число и в българските земи, първо място заемала Франция (Гандев 1943 – 1944, 9). Но в българските земи не се откриват почти никакви сребърни (а и златни) френски монети от XVIII в. Това е така, защото френските търговци са използвали в левантийската си търговия не сребърните монети на собствената си страна, а осемреаловите талерови монети

(и техните подразделения) на съседното им Испанско кралство. Тъй като Испанското кралство било със сравнително слабо развито манифактурнопроизводство, през XVII–XVIII и първите десетилетия на XIX в. то внасяло големи количества манифактурни стоки от по-развитите в икономическо отношение западноевропейски страни и преди всичко от съседна Франция. Главно по тази причина много големи количества испански талерови монети се съсредоточвали в ръцете на френските, а и на английските и холандските търговци. От своя страна те използвали значителна част от тях в търговията си с Леванта (Гандев 1943 – 1944, 27 – 29), откъдето изкупували произвежданите там евтини суровини (Винавер 1970, 266). Затова през XVIII в. в циркулационната среда в пределите на Османската империя, включително и в българските земи, не се срещат сребърни и златни френски и английски монети.

Диреклиите започнали да навлизат в големи количества в Османската империя около средата на XVIII в. През петдесетте – шестдесетте години на това столетие курсът им в тукашната циркулационна среда бил по около 76 – 77 пари за брой. А през седемдесетте години – по около 80 пари (2 османски гроша) (Винавер 1970, 278 – 279). През 1782 г. стойността на диреклията достигнала до 90 пари (Винавер 1970, 290). От осемдесетте години на XVIII в. стойността на диреклиите в пределите на Османската империя започнала рязко да нараства. През 1789 г. тя достигнала до около 100 пари (2 гроша и половина); през 1793 г. – около 102 пари; през 1794 г. – до около 120 пари (3 гроша); през 1795 г. – около 124 пари; 1796 г. – около 127 пари; през 1799 г. – около 130 пари; през 1802 г. – около 135 пари; през 1806 г. – около 170 пари; през 1811 г. – около 220 пари (5 гроша и половина) (Винавер 1970, 290). През второто десетилетие на XIX в. диреклията струвала около 6 османски гроша (240 пари), а през третото десетилетие – около 7 гроша (280 пари) (Чужди пътеписи 1981, 199). И диреклиите, подобно на хабсбургските талери, отбелязали рязко поскъпване през периода 1828 – 1832 г., когато в резултат на военновременните трудности турският грош се обезценил два пъти. Още през 1828 г. диреклиите стрували вече около 10 гроша (Чужди пътеписи 1981, 206), а в началото на тридесетте години достигнали до около 13 – 14 гроша за брой.

Както изглежда, съкровището от село Световрачене, Софийско, е било съставено от двата вида най-разпространени в циркулационната среда в българските земи през втората половина на XVIII – първата половина на XIX в. западни талери – конвенционалните талери и колонатите (диреклиите). Тези висококачествени сребърни монети, които по отношение на чистотата на сребърната си сплав рязко контрастирали с „домашните“, османските сребърни монети, определено били предпочитан обект за трезориране от местното население.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

- Винавер 1970:** В. Винавер. Преглед историје новца у југословенским земљама (XVI – XVIII век). Београд, 1970. [Vinaver 1970: V. Vinaver. Pregled istorije novtsa u jugoslovenskim zemljama (XVI – XVIII vek). Beograd, 1970].
- Гандев 1943 – 1944:** Хр. Гандев. Търговската обмяна на Европа с българските земи през XVIII и началото на XIX в. – Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет XI, 1943 – 1944, 1 – 76. [Gandev 1943/1944: Hr. Gandev. Targovskata obmyana na Evropa s balgarskite zemi prez XVIII i nachaloto na XIX v. – Godishnik na Sofijskiya univesitet – Istoriko-filologicheski fakultet XI, 1943 – 1944, 1 – 76].
- Панова 1991:** С. Панова. Монетите в търговията между Висна и Константинопол през XVIII в. – Исторически преглед 10, 1991, 1 – 20. [Panova 1991: S. Panova. Monetite v targoviyata mezhdu Viena i Konstantinopol prez XVIII v. – Istoricheski pregled 10, 1991, 1 – 20].
- Фенглер, Гироу, Унгер 1982:** Х. Фенглер, Г. Гироу, В. Унгер. Словарь нумизмата. Москва, 1982. [Fengler, Girou, Unger 1982: H. Fengler, G. Girou, V. Unger. Slovary numizmata. Moskva, 1982.]
- Чужди пътеписи 1981:** Чужди пътеписи за Балканите. Т. 4. Френски пътеписи за Балканите (XIX в.). София, 1981. [Chuzhdi patepisi 1981: Chuzhdi patepisi za Balkanite. V. 4. Frenski patepisi za Balkanite (XIX v.). Sofiya, 1981].
- Юркова 1985:** Й. Юркова. Монетните находки, открити в България през 1982 г. – Археология XXVII, 2, 1985, 58 – 64. [Yurukova 1985: Y. Yurukova. Monetnite nahodki, otkriti v Balgariya prez 1982 g. – Arheologiya XXVII, 2, 1985, 58 – 64].

PORTION OF A HOARD OF THALERS DATED BACK TO THE SECOND
HALF OF THE 18TH AND THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY
FROM THE VILLAGE OF SVETOVRACHENE, SOFIA REGION

Vladimir PENCHEV

SUMMARY

In the 1960s in the lands of the village of Svetovrachene, Sofia region a hoard of Western silver coins of high denomination (thalers) from the second half of the 18th – the first decades of the 19th century was found under uncertain circumstances (Yurukova 1985, 63). The National History Museum – Sofia acquired 59 coins from this hoard. They entered the museum's principal numismatic depot under inventory Nos. 13995 – 14010; 15215 – 15228; 18280 – 18290, and 21663 – 21680.

The latest coins included in the portion of the hoard published here are from 1821 and 1822 (Nos. 34, 38 and 59 in the catalogue of this paper). Therefore, the hoard was hidden in the late 1920s – early 1930s, most likely during the Russo-Turkish War of 1828 – 1829 or immediately after.

The thalers of the Habsburg Empire undoubtedly represented a considerable portion of the find – a total of 38 from the 59 pieces published here. From the middle of the 18th century onwards, the silver thalers and their subdivisions became valuable state commodities for the Habsburg Empire's financial authorities. In Vienna, in 1752, the so-called Thaler-Verschleiß-Directorate was established, whose purpose was to control the export of these "goods" abroad so that the activity in question brought maximum profit to the state (Панова 1991, 3 – 4). From this

Directorate, for example, the company "Johann von Friese and Company" received a patent for the export of Austrian thalers to the Orient, and in the period 1752 – 1776, exported there about 20 million thalers of Maria Theresa (Panova 1991, 4).

Large quantities of Habsburg silver coins were also imported into the Ottoman Empire by large and small private merchants, who used them mainly to purchase cheap raw materials from its Balkan, Asian, and African possessions. The coins under question, especially those of a high denomination – the thalers – were willingly accepted as payment by both Christians and Muslims. That was due to their fine manufacture and great purity of the silver alloy from which they were struck.

In the second half of the 18th – first decades of the 19th century, the purity of the alloy from which the Ottoman silver coins were made deteriorated gradually but steadily. This process intensified in the last quarter of the 18th – early 19th century during the Kirdzhalis unrest, which shook the Ottoman Empire to its foundations. Then, the silver Turkish Groschen and its subdivisions and multiplications reached distress in terms of their value (Panova 1991, 14). Contemporaries commented that "the Ottoman Grosh became a laughing stock" (Panova 1991, 14). For this reason, the population of the Turkish provinces tried *en masse*, as far as possible, to avoid the silver coins of the Ottoman sultans and collect their savings in Western coins. A vivid example is the composition of the currently published portion of a coin hoard from the village of Svetovrachane. Speculation in Western coins flourished, bringing profits. As a merchant from the city of Craiova wrote, during those turbulent times, *the sarafluk (barging, exchange) with karagrosh and zwanz was more profitable than the goods brought from Turkey... with many costs and risks* (Panova 1991, 16).

The thaler continued to be the principal silver denomination in the monetary system of the Habsburg Empire in the 18th century. In 1750, a monetary reform was carried out in Austria. A new type of thaler was introduced, the theoretical weight of which was 28.06 g, and the purity of its silver alloy – 83.33%, i. e. this thaler contained 23.39 g of pure silver. In 1753, a coin convention was concluded between Austria and Bavaria. Under it, this thaler (and its subdivisions) was introduced into the coinage of Bavaria. By 1760, the convention was adopted by the majority of German states in southern and western Germany, and in 1763 by Saxony. The new thaler was named convention thaler (Conventionstaler). Such are all 38 Habsburg thalers, as well as the two ones of Bavaria and Saxony published here.

Maria Theresa's thalers became extremely popular in the Levant. That applies particularly to those from the commemorative issue issued in 1780 in connection to the Empress's death (nos. 2 – 13 in the catalogue). Many thalers reproducing the 1780 issue were struck in Austria long after that date during the last two decades of the 18th and 19th centuries. These imitation coins have on their obverse, below the bust of Maria Theresa, the letters SF (Nos 14 – 25 in the catalogue) in order to distinguish them from the original 1780 issue. Otherwise, in all their features, including dimensions, weight and purity of their silver alloy, they are the same as the initial coins struck in 1780. This large amount of thalers with the name and plate of Maria Theresa and the fictitious date 1780 was intended mainly for the Levant, where it constituted a significant part of the circulation. For this reason, these coins are known by the popular name Levantine thalers.

In the second half of the 18th century, a certain quantity of Maria Theresa thalers struck in the Austrian Netherlands (present-day Belgium) (No 1 in the catalogue) circulated in the Balkans as well. They have two sceptres crossed in the form of the letter X on one side. Four crowns are represented in the fields between the sceptres bars, which gave the name crown thalers. In the Balkans, these coins received the folk name *krastachi* (crossers) due to the image of the two sceptres crossed as the letter X.

The second half of the 18th and the first half of the 19th century were the time when the Habsburg convention thalers (and their subdivisions) predominated among the foreign silver coins circulating in the Ottoman Empire, including the Bulgarian lands. Thus, according to German economic sources, for 32 years (between 1741 – 1773), i.e. even before the great flourish of Levantine thalers, at least 107 million thalers were imported from Austria into Turkey. The Ottoman financial authorities did not oppose this influx of Habsburg silver coins into their state, as they benefited considerably from it. When collecting taxes and other payments from the population, they accepted these coins at their official rate, which was relatively low compared to their market rate. Subsequently, a significant proportion of the Habsburg (and other foreign) silver coins collected in the state treasury by this way were melted down and used to strike Turkish silver coins (of inferior silver).

During this period (second half of the 18th – first half of the 19th century), the main monetary units in the Ottoman Empire were the Turkish silver Groshen and the para (1 Groshen = 40 paras = 120 aspers). Almost everything in this country – taxes, prices, wages, etc. has been calculated in Groshen and paras. The values of the foreign coins involved in the local coin circulation were calculated on these basic Ottoman monetary units as well (Vinaver 1970, 262 – 263).

The Ottoman Empire began to strike its thalers (Groshen, gurushen) only at the end of the 17th century, from Sultan Suleiman II (1687 – 1691) onwards. But as the Turkish Groshen gradually deteriorated in the quality of their silver alloy, their value, relative to the Western thalers, declined over time. In the middle of the 18th century, an Ottoman Grosh was already equal to only about half a thaler (Vinaver 1970, 268 и 277). In the second half of the 18th century, the convention thalers had for a long time a rate, within the limits of the Ottoman Empire, of about 2 Turkish Groshen (Винавер 1970, 290). But after Turkey's disastrous war with Russia (1768 – 1774), the Ottoman silver coins began to deteriorate in quality (Vinaver 1970, 279 – 280) since, to cover the ever-increasing budget deficit, the financial authorities repeatedly resorted to this old and tested remedy (Винавер 1970, 288). By 1788, it was noted that the Turkish Groshen were already half silver and half copper, and in 1790, their silver content had dropped to 40% (Vinaver 1970, 288). Meanwhile, their weight also dropped. While in the early 18th century (1719), it was around 26.60, in 1792, it was already circa 12.80 (Vinaver 1970, 288). By the time of Sultan Selim III (1789 – 1807), the Ottoman silver coins were already of such poor quality that a paradox occurred: the counterfeit Groshen produced by private individuals were of a better silver alloy than the official state coins (Vinaver 1970, 289).

The situation worsened further during the reign of Sultan Mahmud II (1808 – 1839). At that time, the purity of the silver alloy of the Ottoman silver coins was also too low (40 – 50%), and their weights continuously decreased. For example, in 1808 – 1809, the Grosh weighed about 12 g; in 1810 – 1821 – about 9 g; in 1821 – 1828 – about 6 g; in 1828 – 1832 – about 3 g; in 1833 – 1839 – about 2 g.

As mentioned above, in the mid-18th century, a convention thaler was worth about 2 Ottoman Groshen (i.e., 80 paras). This situation remained unchanged for a long time – for about three decades. But from the 1780s onwards, the value of the convention thaler, expressed in Turkish silver coins (Groshen and paras), began to grow quite rapidly. For example, in 1784, one convention thaler was worth about 90 – 100 paras (i.e., about 2.25 Groshen), 319). And by the end of the 1790s – the first decade of the 19th century, it was already worth more than 5 Groshen (i.e., more than 200 paras) (Винавер 1970, 290).

In the second decade of the 19th century, the convention thaler was worth about 6 Groshen (240 paras). And in the third decade of the 19th century, until around 1828, it was already worth about 7 Groshen (280 paras) (Чужди пътеписи 1981,

199). The convention thaler saw a sharp appreciation in 1828 – 1832, when, due to wartime difficulties, the Turkish Grosh devalued twice. Then the convention thaler reached a value of about 14 Groshen per piece.

Undoubtedly, after the silver coins of the Habsburg emperors, the most common foreign silver coins in circulation within the Ottoman Empire, in the second half of the 18th century – the first half of the 19th century, was the eight-real thalers of the Kingdom of Spain (Nos 41 – 59 in the catalogue). These are the so-called columnarios. They are named after the image of two columns (the Pillars of Hercules) on either side of the crowned shield with Spain's coat of arms on their opposite sides. Within the Ottoman Empire, this type of thaler was called *direklii* (from the Turkish word *direk* – column, pillar). Most were issued in the American territories of the Spanish Kingdom – Mexico, Bolivia, and Peru.

In the 18th century, among the Western European countries that developed active commercial activity in the Levant, including the Bulgarian lands, France held the first place (Гандев 1943 – 1944, 9). But in the Bulgarian lands, almost no silver (and gold) French coins of the 18th century are found. That is because the French merchants used in their Levantine trade not the silver coins of their own country but the eight-real thalers (and their subdivisions) of their neighbouring Kingdom of Spain. Since the Kingdom of Spain had relatively underdeveloped manufacturing production in the 17th – 18th and the first decades of the 19th century, it imported large quantities of manufactured goods from economically more developed Western European countries and, above all, neighbouring France. For this reason, mainly, a large number of Spanish thalers were concentrated in the hands of French, English and Dutch merchants, which in turn, used a significant part of them in their trade with the Levant (Гандев 1943 – 1944, 27 – 29), from where they bought the cheap raw materials produced there (Винавер 1970, 266). Therefore, in the 18th century, there were no silver and gold French and English coins in circulation within the borders of the Ottoman Empire, including the Bulgarian territories.

The *direklii* entered the Ottoman Empire in large quantities around the middle of the 18th century. In the fifties-sixties of this century, their exchange rate in the local circulation was about 76 – 77 paras per piece. And in the seventies – about 80 paras (2 Ottoman Groshen) each (Винавер 1970, 278 – 279). In 1782, the value of the *direk* reached 90 paras (Винавер 1970, 290).

From 1780s the value of the *direk* within the boundaries of the Ottoman Empire began to grow sharply. In 1789, it reached about 100 paras (2 and a half Groshen); in 1793 – about 102 paras; in 1794 – up to about 120 paras (3 Groshen); in 1795 – about 124 paras; 1796 – about 127 paras; in 1799 – about 130 paras; in 1802 – about 135 paras; in 1806 – about 170 paras; in 1811 – about 220 paras (5 and a half Groshen) (Винавер 1970, 290). In the second decade of the 19th century, the *direk* cost about 6 Ottoman Groshen (240 paras), and in the third decade – about 7 Groshen (280 paras) (Чужди пътеписи 1981, 199). And the *direk*, like the Habsburg thalers, saw a sharp appreciation in 1828 – 1832, when, due to wartime difficulties, the Turkish Grosh devalued twice. As early as 1828, the *direklii* cost about 10 Groshen (Чужди пътеписи 1981, 206), and at the beginning of the 30s, they reached about 13 – 14 Groshen per piece.

It looks like the hoard from the village of Svetovrachane, Sofia, was composed of the two most widespread types of Western thalers on the Bulgarian territories between the second half of the 18th and the first half of the 19th century the convention thalers and the columnarios (*direklii*). These high-quality silver coins, which in terms of the silver alloy purity, contrasted sharply to the "domestic" Ottoman silver coins, were a preferred object of hoarding by the local people.

Табло I/Plate I

1

2

3

4

Табло II/Plate II

5

6

7

8

Табло III/Plate III

9

10

11

12

Табло IV/Plate IV

13

14

15

16

Табло V/Plate V

17

18

19

20

Табло VI/Plate VI

21

22

23

24

Табло VII/Plate VII

25

26

27

28

Табло IX/Plate IX

33

34

35

36

ТАБЛО X/PLATE X

37

38

39

40

Табло XI/Plate XI

41

42

43

44

Табло XII/Plate XII

45

46

47

48

Табло XIII/Plate XIII

49

50

51

52

Табло XIV/Plate XIV

53

54

55

56

